

KÖNYVEK KÖZÖTT

MÁNDY IVÁN HALHATATLAN

Köztünk vagy — ezzel a találó címmel jelentetett meg Darvasi Ferenc antológiát azokból a beszélgetésekből, amelyeket az író életének még élő és hiteles tanúival folytatott. A címválasztás nagyon szerencsés: ez a különös író, a magyar novella egyik legnagyobb, legeredetibb mestere valóban köztünk van, és remélhetően ott is marad. A hivatásos irodalomtudósok ugyan némi gyanakvással tekintenek rá, a modern irodalomszemlélet megalapozója, a talán legnagyobb kisugárzású tudós sommásan „kismesternek” minősítette. Íróársai többsége azonban másként gondolta és gondolja. Kinek-kinek megvan a művei alapján kialakított olvasmányélménye, s akinek olyan szerencséje volt, hogy személyes közelségébe kerülhetett, elbűvölve emlékezhet színes, kedves egyéniségére, kristálykemény jellemére. Mosolygott, de a meggyőződéséhez ragaszkodott. Kiszorították az irodalmi életből, mások neve alatt jelentkezett a rádióban, vidéken tartott ismeretterjesztő előadásokat (*Előadók, társszerzők*), de sosem panaszkodott. Járt-kelt a Tisza Kálmán tér környékén, figyelte az egyszerű embereket, cetlikre jegyezte mondataikat, amelyek visszaköszönnek novelláiban. Az emberek és emberi érzések írója volt, sokkal jobban érdekelte a kórház előtt üldögélő, szütyőjét szorongató néni, mint az élet „nagy” eseményei. Na és a futball! A 33 FC, amelynek nem volt saját pályája és a legendás kapus, Zsák Károly igyekezett megakadályozni az ellenfél csatárait a gólszerzésben. Az Ülői úti Fradi-pályán találkoztam először vele (és Zelk Zoltánnal). Szerintem a hangulat és egy-egy sajátos, a múltba révedő szurkoló jobban érdekelte, mint az eredmény. Fújta a csapatok összeállítását, s ha néha kétsége támadt, fiammal konzultált telefonon. Amikor engedélyt kaptam, hogy apámat elszólítsam a róla elnevezett asztal mellől, hogy együtt induljunk haza, látomra felélénkült. Nem érdekelte az a fennkölt eszmecsere, amelyet atyám Nemes Nagy Ágnessel folytatott, nem foglalkoztatták az úgynevezett irodalmi élet eseményei, melyekről Lengyel Balázs és Vargha Kálmán suttogtak, többnyire Ottlik volt a beszélgetőtársa, de az *Iskola a határon* szüntelenül haragvó írója lenézte a labdarúgást, az „úri sport”, a tenisz érdekelte, ám ez Mándyt hidegen hagyta. Néha helyet szorított maga mellett a nevezetes asztalnál, s megbeszéltük a vasárnapi Fradi-meccs esélyeit.

Lányom róla írta szakdolgozatát. Megismertetem Mándyval; egyik törzshelyén, az Andrassy úti eszpresszó emeletén. Azt a sárga lében úszó, poko-

lian száraznak látszó kuglófot eszegette, s derűsen fogadta a csinos kiszolgáló lányok hódoló menétét. „Ivánka” óriási becsben állt, s elámultam, milyen beleérzően, kedvesen beszélgetett velük. Tényleg érdekelte, hogyan alakul a sorsuk, sosem „felülről”, fölényesen csevegett velük. (A csúnyábbak nem álltak közel a szívéhez, azokat egy, akkor az uralkodó párt egyik szócsövéhez kommandálta.) Választékos, udvarias, és mintha skatulyából húzták volna elő, nagyon elegáns úr volt.

Egyszer sikerült rábírnom, találkozzék a szeminaristáimmal. A szokott létszám három-négy-szerese várta. Ahogy mondani szokták: a csilláron is lógtak. Meglepett a nagy érdeklődés: Mándy nem volt és ma sem „tananyag”. (Megismerésében és népszerűsítésében nagy érdemei vannak Erdődy Edit kisonográfijának.) Óriási sikere volt, lenyűgözött mindenkit iróniájával, szellemességével. Láthatóan élvezte a sikert, szívesen zsebelte be a tapsokat, s még hosszán beszélgetett az egyetemistákkal. Csak ebédidőben távozott, ez „szent” időpontnak számított.

Egyik kedves emlékemet fényképész is megörökítette. Arra már nem emlékszem pontosan, Babitsról vagy a *Nyugatról* beszélgettünk a Fészekben. Nem tudom miért, rám esett a választás, mint moderátorra. A beszélgetőtársaim: Baróti Dezső, Lengyel Balázs, Somlyó György és — Mándy derűs mosollyal üldögélnek. Mándy akkor már az Aulich utcában lakott (olykor nem kevés iróniával emlegette, hogy lakásuk megfigyelőállomás lett, onnan figyelték az arra illetékesek a Batthyány-szobornál sorakozó tüntetők „ellenzéki” megmozdulásait), taxival mentem érte. Útközben elpanaszolta, szédül, fáj a dereka, nem szívesen mozdul ki otthonról. A beszélgetés során Baróti Dezső szokása szerint derűsen anekdotázott a közönség nagy gyönyörűségére, Lengyel Balázs kis értekezést vágott ki; Somlyó személyes emlékeit sorolta, Mándy pedig előzékenyen hagyta őket beszélni. Végül ő is megszólalt. Még ma is hallom, amint egy hosszán elnyújtott „óóó” hanggal indított. Mindenki megérezte, mit jelent ez az indulatszó: az aranykort idézte. Látni vélhettük a pályakezdő írójelöltet, amint kézírataival a hóna alatt a *Nyugat* szerkesztőségébe halad a Károlyi-kerten át, ahol a gyerekek sivalkodásából egy kórus intonációját vélte kihallani: „Í-ró I-ván, í-ró I-ván”. Leadta a kéziratokat („Próza: Gellért!”), s várt-várt. Sosem írt a *Nyugatba*, végül a kiáltozóknak mégis igaza lett: író lett, nem is akármilyen.

Egyik este felhívott. Síri hangon szólt a kagylóba, mint akit borzalmas betegség szorongat. Rémműlten kérdeztem bajáról. Kiderült, felesége kirándulni vin-

né. Igazi csapásként élte át, de ment. Talán meg is játszott magát. Eljátszotta az üldözött beteget. Nem esett neheze: egész életében volt valami játékos-ság, s amint tudjuk, a játék nagyon komoly emberi tulajdonság. Aki nem tud játszani, mosolyogni sem tud. Magán sem, az élet bakugrásain sem. Az ilyen mindig komoly, mosolytalan emberek a legfárasztóbbak. Körülötte mindig vibrált a levegő, sosem lehetett tudni, mikor mond valami egészen váratlant, amiről az első pillanatban az az érzésünk, nem illik oda. Később ébredünk rá: épp ellenkezően. A lényegét mondta ki, nem körmondatokban, mert neki elég volt egy tő- vagy hiányos mondat is.

Ha lehet némi hiányérzetünk a kötet beszélgetéseit olvasva, talán épp ennek a váratlanságban, tömörségben megjelenő kifejezésmód megfejtése. (Lehet, hogy fölösleges művelet, hiszen sokszor bebizonyosodott, hogy az irodalomtudomány mérlege nem hitelesít, hanem bármilyen pontosan mér is, valami mégis hiányzik az eredményből. Ám ez a látszólagos apróság épp a lényeg. Kevés író tudnék megnevezni, aki hozzá hasonló pontossággal, hitelességgel ragadta volna meg az élet lényegét, az ember elesettségét, jóra törekvését, létének távlatait, melyeket mindnyájan megvalósítanánk, ha nem lennénk túl esendők és kicsinyek.) Sokan elmondják a megkérdezettek közül, melyik a legkedvesebb Mándy-novellájuk, de kevesebben fogalmazzák meg, miért. Nem rosszállásként mondom: nehéz a szíven ütő élményről objektíven beszélni. Mert a „kismesternek” nevezett Mándyt csak az érti, aki a szívével is olvas, és a megszakított cselekményt a látszólag hanyagul odavetett mondatokkal a szívében hallja visszhangozni.

Néhány kísérlet történi stílusa, írásmódja jellemzésére Mindben van igazság, de egyik sem teljesen meggyőző. Felvilágosítanak a különféle izmusok, de a legmeggyőzőbb mégis a „mándyzmus” a magában álló író kifejezésmódjának megnevezésére. Az viszont teljesen igaz, hogy az ifjúságnak szánt Csutak-könyveket felnőtt szemmel is lehet olvasni, úgy is a teljesség benyomását keltik. A *Locsoló kocs*i hőse látni véli a hangversenyt hirdető plakátot. Rajta a felirat: „Dirigent Omasics”. Mint a hasonló falragaszokon: „Dirigent Arturo Toscanini”. A gyerekek aligha mond bármit is a „Dirigent”, ez a felnőttek birodalmába vezet. Mégis, ha az egyetemistáktól kérdezem: melyik a legkedvesebb, emlékezetes olvasmányuk, ezt a regényt említik.

Egyébként valóban nem a regény volt az igazi terepe. Elég volt egy novella, hogy világot teremtsen, és benépesítse különc figurákkal, akiket megfigyelt, remekül ismert. A piac, ahol Blúz úr szűk ruhát erőltet a bávatag vevőre. A játszótér a két Oprával (az *Egyérintő* igazi remeklése), a tüneményes Vera-novellák, a *Mi van Verával?* kancsal világa. Kolozsvári Grandpierre Emil egy ideig azzal kísérle-

tezett, hogy bemutassa a társadalom mélyvilágát, s ennek saját szókincset alkotott. Mándy érzésem szerint mélyebbre hatolt, nem beszédmódjuk alapján ábrázolta hőseit, hanem tetteik alapján, vagy ellenkezően, az izgatta, mit nem tettek meg, mit tettek volna.

A *pálya szélén* című regény, amelyről kevés szó esik a gyűjteményben (a megkérdezett asszonyok, lányok számára érthetően semmit sem mond), igazi regény, bár a témája valóban belterjes. A három nagycsapat (nem nehéz rájuk ismerni: a Fradíról, az MTK-ról és az Újpestről van szó) játékosügynökei mindent megtesznek, hogy megszerezzék a külvárosi kapust, s amikor Csempe-Pempe (micsoda remek név!) már-már célba ér, a hálóőrt fejbe rúgatják, nehogy a rivális megszerezze. A befejezés mégsem tragikus, a hazafelé ballagó Csempe-Pempe egy tehetséges fiút pillant meg, s megkéri, menjen a csapat edzésére, lehet belőle valaki. Minden befejezés valami újnak a kezdete. Ilyen szemmel érdemes olvasni az apa-novellákat. Az író édesapja újságíró volt, de a nagy kiugrás folyton váratott magára. Garniszállókön lakott a fiával, rejtelmes úton-módon szerzett pénzt, s a körülötte felbukkanó vagy elmerülő, hozzá hasonló ügyeskedők próbálták tempózni a mélyvízben. Néha elsüllyedtek, máskor kapálódzva, a megfulladás rémétől fenyegetve valahogy kievickéltek. Olyan témát kínáltak, amelyből élete végéig meríthetett az író. Ironikusan, mégis együtt érző szeretettel ábrázolta küzdelmüket, s olyan közeg belső életére figyelmeztet, amelyet kevesen ismernek, s csak ő tudta beemelni az irodalomba.

Nagy szerencsére a legendás folyóirat, az *Újhold* egyik alapítójával, Rába Györggyel dolgozhattam együtt. Természetesen kérdeztem a lapról és barátairól. Kölcsönösen vonzódtak egymáshoz Mándyval, bár amikor az utóbbit kérdeztem Rábáról, ennyit mondott derűsen: „Fura pofa”, de olyan hangon, hogy érezni lehetett, szereti pályatársát, aki valóban furcsa, nehezen megnyíló író volt, éppen ezért minden félmondatának súlya, jelentése volt. Mi a varázsa? — valami ilyesmit kérdeztem tőle Mándyról. Nem válaszolt azonnal. Megrágtá minden mondatát. „Amit megsejtett” — mondta végül. Mándy mondatai többnyire valóban sejtelmesek, túlmutatnak önmagukon. Joggal mondja némelyik emlékező: idegenkedett a realizmustól. Pontosabban: az ő realizmusa olyan volt, mint az élet, egyszerre több réteget fényképezett egymásra, a történetmondás mögött érzések és gondolatok is felsejlenek, s mintha arra buzdítaná olvasóit, hogy induljanak vele egy bonyolultabb, a leglényegyet hordozó világba.

Alkotásmódjáról, műveiről, melyeket át- meg átszótt személyisége, talán Ács Margit mondja el a legérdekesebbeket. Jellemzése azért is fontos, mert

megvilágítja a vonásait is, amelyek megkülönböztették Lengyel Balázstól és Nemes Nagy Ágnestól, akik a folyóirat vezéregyéniségei voltak. „A többi újhoidas legendájához hozzátartozott a politikai üldözöttségük nem gyógyuló sebe. Ő viszont nem akart mítoszt teremteni magának, keserves sóhajjal intézte el efféle emlékeit, igaz, ha szóba kerültek a szellemi terror »élmunkásai«, összeszűkült a szeme a haragtól. Egyszerűen gyermeki lélek volt, nem volt hajlandó megbocsátani, de már annak is örült, hogy végre nem bántják.”

Ezeket a zaklatott éveket sajátos módon dolgozta föl: „kiírta magából” emléküket az *Előadók, társ-szerzők*ben. Az persze jellemzője a kornak, hogy voltak, akik dülten olvasták a könyvet. Egy jó érzékű irodalomtörténész — hadd hallgassam el a nevét — fülem hallatára hívta fel Tóth Dezsőt, mondván, ez a könyv „sért bennünket”. (Azóta egész más csapat mezébe öltözött.) Nem esett baja, nem tiltották be a könyvét, amely hitelesebben ábrázolja az ötvenes évek fojtogató levegőjét, mint bármelyik történelmi analízis. Felejthetetlen az az epizód, amelyben arról ír, hogyan küldték népnevelő előadást tartani. Gyér érdeklődés mutatkozott, Gorkijnál abban érdekelte a művelődési ház közösségét a meccsközvetítés. Igaz, a „népnevelő elvtárs” ismeretei is hiányosak voltak, ezért inkább átsiklott Csehov világába. Azt hinnénk, anekdota. Nem az! Az író számára ez az ironikus megközelítés volt a korszak ábrázolásának egyetlen útja, s ezen az úton nagy léptekkel haladt előre.

Még azokat a korábban az *Újhoid* körébe tartozó írókat is alig titkolt ellenszenvvel szemlélte, akik félelemből vagy karrierizmusból hangot és meggyőződést váltottak. Közéjük tartozott a különben nagyon művelt, sokoldalú Somlyó György is (Devecseri Gáborról, Somlyó barátjáról mások őriztek rossz emlékeket). Tóth Krisztina mondja el, hogy az Írószövetség egyik gyűlésén Mándy meglátva Somlyót, faképnél hagyta a rendezvényt. (Én a már említett *Nyugatról* vagy Babitsról tartott rendezvényen nem tapasztaltam ilyesmit.) Tóth Krisztina különben nagyon szépen, hitelesen idézte föl az íróhoz fűződő kapcsolatát. Szavaiból is bebizonyosodik, milyen beleérző, megértő ember volt Mándy Iván. Érthető, hogy elvesztése mindenkit megrázott, és Tóth Krisztina ritka szépen búcsúztatta. Elmondja, mennyire tetszett az írónak egyik versének ez a sora: „két pálma fejben sakkozott”. Való igaz, a pálmák egy Mándy-novellában is sakkozhatnának, hiszen különös vonzalom fűzte a tárgyakhoz. Felesége mondja el, hosszan nézegetett például egy létrát, mintha élete titkairól faggatná.

Mégis vitatható, hogy szimbolista író lett volna, bár némelyik elbeszélésében a tárgyakban valóban emberi vágyak és tulajdonságok sűrűsödnek össze. Az iskolai padok a pincében, amelyek egyikébe va-

laci egy szívet vésett... az útra kelő létrák... Ám azt is észre kell venni, hogy a tárgyak legnagyobb többsége állandóan — képzeletben vagy valóságosan — úton van. Megismétlik *A huszonegyedik utas* történetét. Ebben emberek indulnak el, hogy békére, boldogságra leljenek. Ősi jelkép: a világtól, háborúktól, emberi gonoszságtól megcsömörlöttek tudatában élt a Boldogok Szigete vágyképe valahol nyugaton; Horatius fel is szólította őket, induljanak, keressék meg, ott végre békességre lelnek. Mándy elképzelése szerint is kell lennie valahol a mi kis világunkban is olyan helynek, ahol nyugalom van, nem egymás torkát szorongatják, nincsenek ki-velevezettek, mesterségesen felpumpáltak, akiket majd levadásznak. A létrák majd hamarabb célba érnek...

Még egyszer elmondanám: jó volt visszaidézni Mándy Ivánt, az embert. Az író megidézéseire is van módunk, csak nekünk is hallanunk kellene azt a hangot, amelyet Szent Ágoston: „Tolle, lege!” — Vedd és olvasd! (*Corvina Kiadó*, Budapest, 2015)

RÓNAY LÁSZLÓ

BOZÓK FERENC: TÜKÖRTENGER; HOLT KÖLTŐK TÁRSTALANSÁGA

Bozók Ferenc majd tíz éve sorjázó verseskötetei, illetve rendszeres publikációi olyan — Alföldy Jenő szavaival élve — „enigmatikus miniatűrök” mentén rajzolják ki a szerző sziluettségét, amely rejtekezése ellenére sajátos tónusokkal teszi felismerhetővé a költeményeket. A klasszikus formákhoz vonzódó, romantikus és dekadens vonásokat is magán viselő szövegvilág valóban gyakran indul ki mikroszkopikus, természetközeli, földhöz kötött, ám végtelenbe vegyülő megfigyelésekből. Akár hangulatlírának is mondhatnánk ezeket az egy-egy rezdülésből kibomló írásokat, ha nem társulna hozzájuk a mögöttük meghúzódó filozofikus horizont, a lírai alany metafizikai megismerésvágya.

Bár a szerzetesköltő kézjegye magán viseli a keresztény hagyomány lenyomatát, korántsem tételes, példázatszerű művekről van szó, mindinkább — a felekezetségtől bizonyos értelemben független — magánszemély vívódásai, identitásbeli-egzisztenciális küzdelmei kerülnek előtérbe, még ha burkolt formában is. „A végtelenbe mártva él az ember. / Lakása földgolyónyi társ-talanság, / és kozmikus, tágas bizonytalanság / sodorja őt, miként planktont a tenger” (*Ember*). Mind a (folyóiratokban közölt verseket tartalmazó) *Tükörtenger*, mind pedig a (főleg költőelődöket megidéző) *Holt költők társ-talansága* című 2015-ös kötet ezt a sodródó, de a sodrásra magát rábízó